

Setomaa



Yours authentically

# SETOMAA

ZEME UN TAUTA | KULTŪRA | ROKDARBI | DABA | SVĒTKU DIENAS



Interreg  
Estonia-Latvia

Euroregional Development Fund



EUROPEAN UNION

[www.visitsetomaa.ee](http://www.visitsetomaa.ee)



## Zeme un tauta

Setu zeme jeb Setomā ir savdabīgas kultūras reģions divu kaimiņu starpā – starp Igauniju un Krieviju. Šodien ar Setomā saprotam, galvenokārt, Igaunijas Republikas dienvid-austrumos setu apdzīvotās vietas, lai gan vēsturiski Setomā ir aizņēmusi daudz lielāku teritoriju: gandrīz  $\frac{3}{4}$  no bijušajām Setu zemēm pašreiz atrodas Pečoru apriņķī un ir Krievijas Federācijas pārvaldībā. Īstenībā seti lielāko daļu savas pastāvēšanas laikā ir dzīvojuši Krievijas valsts sastāvā, tikai 1920. gadā Setomā kļuva par daļu no Igaunijas teritorijas, taču 1945. gadā Setomā sadalīja starp tālaika Igaunijas PSR un Krievijas PSRS.

Seti ir somugri, igauņiem tuvi radnieki, un ir ar tiem sajaukušies, taču, par spīti tam, ir saglabājuši savu kultūru. Seti no igauņiem atšķiras, pirmkārt, ar savu valodu – ar dienvidiendvid-austrumos izloksni. Atšķirīga ir arī ticība: seti ir pareizticīgie, tomēr tautas tradīcijās ir saglabājušās daudzas paražas no pirmskristus laikiem. Igaunu valodā bieži vien *Setomaa* un setod vietā lieto *Setumaa* un setud, abi varianti ir pareizi, lai gan paši seti izmanto formas ar „o” burtu.

### VAI ZINĀJI, KA ...

Igaunijas Republikai piederošā Setomā vai Setu novads aizņem tikai 1% no Igaunijas Republikas administratīvās teritorijas? Bieži dzird sakām – seti ir tik pamanāmi, ka šķiet, ka šis apriņķis ir daudzreiz lielāks!



## Kultūra

Setu kultūra bijusi mutiska kultūra, tās galvenās vērtības tiek tālāk nodotas dziedot. Setus atpazīst vispirms ar viņu īpašo dziedāšanas manieri seto *leelo* jeb setu lēlo, kas ir vairāk kā tūkstoš gadu veca. Lēlo dziedājums tiek veidots pēc stingriem noteikumiem, taču pieļaujama arī improvizācija. 2009. gadā setu lēlo tika iekļauta UNESCO nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā. Seti ir arī dejotāju tauta: gandrīz katrā ciemā ir kāds tsura jeb jauneklis, kas ar svētku instrumentu – visbiežāk ar garmošku, “uz dančiem parauj”. Setu dejas ir straujas un emocionālas, tāpat kā paši seti.

Setu virtuvē ir jūtama gan slāvu, gan igauņu, gan somuguru senču ietekme. Liela nozīme ir gavēņa laika ēdieniem, pēc pareizticīgo baznīcas kalendāra gavēnis setiem ir salīdzinoši garāks, līdz ar to gaļas ēdienu tradicionālajā setu virtuvē ir salīdzinoši mazāk nekā igauņu virtuvē. Ļoti daudz tiek ēstas sēnes, zivis un lietoti piena produkti. Šodien visplašāk pazīstams setu ēdiens ir seto sōir jeb nenogatavināts biezpiena siers, kas rotā ikvienu Setomā svētku galdu. Nogaršojiet arī seto *piirak* jeb vaļējos pīrāgus un krāsni gatavotās putras, kā arī sēņu un zivju ēdienus.

### VAI ZINĀJI, KA ...

tradicionālais setu ēdiens *suulliim* jeb tiešā tulkojumā – „mutes līme“ nemaz nav lipīga, kā arī šeit nemaz nav sakara ar līmi? *Suul* setu valodā nozīmē sāls un *liim* ir buljons vai zupa – tātad sāļā aukstā zupa! Bet kas ir *tatiruug* jeb tiešā tulkojumā – „puņķu ēdiens“? Nē, nav nekādi puņķi: bet gan sēņu zupa – „mēli var norīt!“. Ļoti inte-resants un garšīgs ēdiens ir arī *tindiruug* jeb tiešā tulkojumā – „tintes ēdiens“ – tā nav zupa tintes melnumā, bet gan ēdiens, kas gatavots no kaltētas ezera salakas un žāvētas gaļas, pasniegts ar bagātīgām piedevām.



## Rokdarbi un tautastērpi

Uz igauņu svītraino svārku fona setu sievietes sarkanmelnbaltais tautastērps uzreiz krīt acīs. Setu vīriešu baltais krekls un vilnas kājauti padara arī vīrus labi pamanāmus un īpaši godājamus. Setiem tautastērps ir godā arī šodien, to valkā ar lepnumu ikkatrā svētku dienā, kā arī daudzās pieņemšanās. Setu tautastērpa pamatkrāsas ir balta un sarkana. Sarkanā ir dzīvības krāsa, tā pasargā no ļaunuma un no slimībām, pat no mēra. Setu tautastērps ir īpaši vērtīgs, un protams, arī salīdzinoši dārgs, jo tas ir roku darbs no paša sākuma līdz beigām.

Setu sievietes tautastērpa īpašā detaļa ir lepns sudraba rotu komplekts. Saka, ka setu sievieti var izdzirdēt ātrāk nekā ieraudzīt, šo skaļo troksni rada skanošās sudraba rotas. Lielā sakta ir precētas sievietes atpazīšanas zīme: tā norāda uz auglīgu vecumu, sargā no ļaunās acs sievietes visvājāko punktu – viņas dvēseli. Sakta tiek papildināta ar bagātīgu sudraba ķēdi un monētām.

### VAI ZINĀJI, KA ...

setu sievietes rotu komplekts var svērt līdz pat pieciem kilogramiem? Protams, ka katru dienu tik daudz rotu kaklā neviena nekar, taču Setomā svētku dienu pietiek, lai setu sievietēm būtu iemesls savu *hõpõkraam* jeb sudraba rotu kaudzi izrādīt.



# Ēkas un svētvietas

Setu sētas arhitektūru raksturo, pirmkārt, kompakts un noteiktā kārtība, kā arī vienkāršums un funkcionalitāte. Setu sētai ir raksturīgs noslēgts plānojums: ēkas ir izvietotas noteiktā kārtībā apkārt *moro* jeb pagalmam. Šādas sētas dēvē par nocietinātām sētām. Senākos laikos šāda būvniecības pieeja palīdzēja sētu nosargāt no iebrucējiem un no pārāk ziņkārīgiem acu skatieniem - tieši tāpat kā šobaltdien.

Setu tradicionālajā arhitektūrā svarīgu vietu ieņem *tsässonad* („časovņas“) jeb pareizticīgo kapelas. Tās ļoti labi atspoguļo setu būvniecības tradīcijas, jo ir salīdzinoši mazas, apvidū grūti pamanāmas, klētīm līdzīgas ēkas. Ja „*tsässonad*“ („časovņas“), galvenokārt, ir celtas no koka, tad baznīcas - no akmens. Seti ir pareizticīgie, tomēr tautas kultūrā ir sastopamas arī senču paražas. Arī šodien setiem svētvietas ir *Mükse Jaanikivi* jeb Mīkses Jāņakmens un *Silmaallikas* jeb Acs avots, kā arī *Jumalamägi* jeb Dieva kalns, kur pēc senām tradīcijām dvēseles dodas debesīs. Tāpat setiem piemīt unikālais Peko kults: Peko ir pirmskristus laika Auglības dievs, tā pielūgšana pēc senajām paražām gan ir zudusi, bet setu zemapziņā šis kults dzīvo vēl joprojām.

## VAI ZINĀJI, KA ...

līdzās setu pareizticībai ir bagātīgi saglabājušies arī elementi no pirmskristus laika paražām: arī šodien šeit godā upurakmeņus, pielūdz kokus un avotus, tāpat arī ir vairākas kapsētas, kas datētas ar pirmskristus laiku. Ejot mežā ogas lasīt, pirmā norautā oga tiek atdota mežam atpakaļ - arī sena upurēšanas paraža.



SETO  
KOSTIPÄIV

## Svētku dienas

Setu tautas kalendārā ir daudz svētku dienu, un setiem patīk svinēt! Svētkus svin pēc tā saucamā vecā kalendāra, kas par divām nedēļām atšķiras no luterāņu kalendāra. Pēc baznīcas svētkiem bieži vien seko *kirmas* jeb ciema svētki, tie setiem ir bijuši un ir arī šodien nozīmīga satikšanās vieta. Viesiem ir interesanti piedalīties Lieldienu svinēšanā, jo Lieldienās lielākajos ciemos no smiltīm tiek celti *munaloomkad* jeb olu slidkalniņi, no kuriem sacenšoties tiek ripinātas olas.

Šodienas Setomā pats svarīgākais gada notikums ir *Setu Karaļvalsts diena*, kas notiek augusta mēneša pirmajā sestdienā un katru gadu kādā citā Setomā ciematā. Karaļvalsts dienu piepilda dziesmas un dejas, gardi setu ēdieni, rokdarbi un tirgošanās. Šai dienā setu tauta ievēl sev *ūlembsootska* jeb pārstāvi, setu karaļa Peko vietnieku uz zemes. Augustā notiek arī *Setomaa Kostipäiv* jeb Setomā atvērto kafejnīcu diena, kad sētas atver savus vārtus un viesiem piedāvā gardākos mielastus no setu virtuves. Jūnijā nozīmīgākais folkloras pasākums ir *Seto Folk*. Ik pēc trim gadiem notiek *leelopäev* jeb lēlo diena – lēlo dziedātāju lielie dziesmu svētki.

### VAI ZINĀJI, KA ...

setiem ir pieņemts svētku laikā kapsētā pie tuvinieku kopiņām ēst un dzert? Šī ir sena somugru paraža, kas Igaunijā sen jau kā ir zudusi, taču Setomā tā ir saglabājusies. Setiem šī paraža stiprina dzimtas saikni ar mirušajiem senčiem un liecina par paaudžu vienotību. Dodoties prom no kapu kopiņas, tiek atstātas mielasta veltes arī mirušajiem. Kad pavadīta maltīte kopā ar senčiem, ir pienācis laiks dejot un dziedāt. Setu tradicionālos svētkus, kas seko pēc dievkalpojuma un maltītes kapos, sauc par *kirmas*.



## VAI ZINĀJI, KA ...

ne visi Verskas minerālūdeņi ir piemēroti dzeršanai? Sāļums vai minerālvielu saturs ir atkarīgs no tā, cik dziļi ūdens tiek iegūts: jo dziļāks urbums, jo piesātinātāks ir tā saturs. Lielāko daļu no Verskas ūdeņiem iegūst apmēram 500 m dziļumā, daļa no tiem nonāk veikala plauktos kā dzeramais ūdens, daļa - Verskas sanatorijā kā ārstnieciskais ūdens. Verskas ūdensparka vestibilā ir ūdenskrāni, kur varat nogaršot, kāda garša ir dažādu dziļumu urbumu minerālūdeņiem.

## Daba

Setomā daba smaržo kā priežu mežs, kā gailēņu mērce un kā pludmales smiltis. Līdz jūrai gan no šejienes ir tālu, lai gan Peipusa ezers izmēros ir gandrīz kā jūra. Lielākā daļa no Setomā teritorijas ir klāta ar priežu mežiem, kur bagātīgi aug mellenes, brūklenes, gailenes, baravikas un citas meža veltes, kas bieži nokļūst setu galdā. Mežs ir arī mājās daudzām retām augu sugām: salmenēm, saulrieteņiem, silpurenēm, smiltāja nelķītei u.c. augiem.

Veltēm bagātas ir arī Setomā zemes dzīles: slaveni ir Verskas minerālūdeņi un ezera dūņas, zemes garozā ir atrodams augstas kvalitātes sarkanais māls, bet dienvidos pat kaļķakmens. Un droši vien būsiet dzirdējuši arī par Piusas baltajām smiltīm.

Dabas draugiem būs piemēroti pārgājieni Mustojas upes dabas liegumā. Pārgājienu takas ir arī gar Orsava ezeru, Piusas upi un gar Peipusa ezera malu. Piusas upes krastā atrodas Igaunijas visaugstākās smilšakmens klintis jeb *Hārma müür* (43 m augsts).



# Dzeltenie logi

Ceļojot pa Dienvidigauniju, šur un tur var redzēt lielus dzeltenus logu rāmjus, kas atgādina National Geographic žurnāla vāku. Ideja radās Holandē, kur tika uzstādīti līdzīgi logi, lai pievērstu viesu uzmanību vietām, kas vislabāk stāsta par apkārtnē redzamo. Dzeltenie Dienvidigaunijas logi attēlo dzīvi uz divu pasaulu robežas. Setomā “logi” atrodas Obinitsā un Podmotsā. National Geographic “dzeltenie logi” atrodas arī ļoti tuvu pie Setomā robežas – pie Repinas pilsētas un pie Vastselīnas cietokšņa.

# Pelvamā jeb Pelvas novads

Pelvas novada atpazīšanas sauklis ir “Pelvamā - zaļākai dzīvei!”, ar šo tiek raksturota novada daba un cilvēku domāšanas veids. Pelvas novadā ir tiešām daudz neskartas dabas, nav lielu apdzīvotu vietu, taču ir sakoncentrējies liels skaits ļaužu, kas spēj domāt ilgtspējīgi. Pelvas novads ir ļoti daudzveidīgs: šeit ir upes un ezeri, meži un purvi, kalnainākas un līdzenākas vietas, gleznainas ciematu ainavas, muižas un mazas saimniecības. Pelvamā vislabāk atpazīstama kā dabas tūrisma galamērķis.

- Lielā un mazā Taevaskoda
- Moostes muižas komplekss
- Menikuno purva pārgājienu takas
- Pikajerves muižas komplekss / Cantervillas pils
- Vēsturiskais pasta ceļš un Igaunijas Ceļu muzejs

**Pelvamā tūrisma informācija**  
[www.visitpolva.ee](http://www.visitpolva.ee)







## Verumā jeb Veru novads

Verumā ir *ummamuudu* jeb sava veida apkaime. Daudz viesu māju, peldvietas, laivu braucieni, pārgājienu takas, zirgu izjādes, tirgus, pirts, slēpošanas trases, veru valoda – šie ir atslēgas vārdi, kas raksturo Verumā. Iebraucējiem no pārējās Igaunijas šejienes ļaudis vēl aizvien šķiet noslēpumaini – tā kā savējie un tomēr mazliet svešinieki: pazīstami, bet arī nezināmi. Šeit tiek sargātas vecās paražas un, šķiet, ka arī laiks iet citu gaitu. Vana-Võromaa jeb Vecā-Verumā ir atpazīstama ar reto apdzīvotību un melnās jeb dūmu pirts paražām. Melnās jeb dūmu pirts tradīcijas ir iekļautas UNESCO nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā.

- Tamulas pludmale, promenāde un Roosisāres tilts
- Vastselīnas Bīskapa pils un viduslaiku izklaidējoši izglītojošais centrs
- Lielais Munameģis
- Tamme-Lauri ozols
- Vihandu maratons

**Verumā turisma  
informācija**

[www.visitvoru.ee](http://www.visitvoru.ee)



## Peipsimā jeb Peipusa novads

Protams, ka Peipsimā dzīve cieši saistīta ar Peipusa ezeru. Ezers ar savām pludmalēm, zivīm, vējiem un plašumiem ietekmē Peipsimā ļaužu dzīvi un visu šejienes dabu. Pašā ezera krastā lielākoties arī atrodas lielāki un mazāki ciemati. Peipsimā satiekas divas tautas un divas kultūras: igauņi un krievu vecticībnieki. Bieži vien gadās, ka saka “Peipsimā”, bet domā “vecticībnieki”. Peipsimā atradīsiet skaidras smilšu pludmales, lielus purvus un meža masīvus, muižas un muzejus.

- Kauksi pludmale un dabas centrs
- Avinurmes koku dārzs
- Sīpolu ceļš
- Emajegi lielais purvs
- Repinas Jaunrades centrs

**Peipsimā turisma  
informācija**

[www.visitpeipsi.com](http://www.visitpeipsi.com)





SETO

# KÜLÄVÜÜ

Seto Külävüü – Setomā galvenais tūrisma maršruts, kas vijas kā atraisīta tautastērpa josta no viena setu ciemata uz otru, viesus aizvedot satīties ar īpašiem cilvēkiem un apmeklēt interesantas vietas. Josta ir kā Setomā mugurkauls vai ass, kurai pievienojas šejienes ciemi, baznīcas, kafejnīcas, muzeji utt. Külävüü jostas viens gals ir Vēpsu ciemā, Setomā ziemeļpusē, vārti, no turienes Külävüü stiepjas pāri Verskai, Obinitsai un Meremē, un pēc tam uzmet mezglu kaimiņos – Veru novada Tsīstres nostūrī. Külävüü jostas otrs gals ir Luhamā, lai gan braukt var abos virzienos. Ja jostas ceļu veicat ar automašīnu, tad izmantojiet interneta vietni [maps.vistsetomaa.ee](http://maps.vistsetomaa.ee), kur ērti atrodami Setomā apskates vērtīgākie objekti, un ar kuras palīdzību būs vieglāk veikt izvēli.



[www.visitsetomaa.ee](http://www.visitsetomaa.ee)



## Pārtikas veikali

Mikitamē, Verskā, Sātsē un Obinitsā.

## Aptiekas

Verskā, tuvākajā apkārtnē arī Repinā un Vastselinā.

## Bankas automāts

Swedbank Verskā, Pikk 12, kā arī skaidru naudu var izņemt A&O (Coopi) veikalos.

## Degvielas uzpildes stacijas

Verskā, tuvākajā apkārtnē arī Repinā un Vastselinā.

Informāciju par apmešanās vietām, par ēdināšanas pakalpojumiem un aktīvās atpūtas iespējām atradīsiet interneta vietnē: [www.visitsetomaa.ee](http://www.visitsetomaa.ee).



# Setomā gida pavadībā

Tā kā Setomā ir ļoti atšķirīga no pārējās Igaunijas, būtu ieteicams šeit ceļot kopā ar vietējo gidu. Setomā ir daudz lietu, kuras ar acīm nevar saskatīt. Gidi mācēs izskaidrot, kāpēc viena vai otra lieta ir kļuvusi par to, kas ir, un mācēs aizvest uz īstajām vietām un pie īstajiem ļaudīm. Tādējādi ceļojums kļūs par pieredzi, kuru atcerēsieties vēl daudzus gadus.



Setomā turisma informācija  
interneta vietnēs

[www.visitsetomaa.ee](http://www.visitsetomaa.ee)

[maps.visitsetomaa.ee](http://maps.visitsetomaa.ee)

**Verskas tūrisma  
informācijas punkts**

Pikk 12, +372 5682 1268



Teksts: Ilze Salnaja-Värv

Dizains: Imago

This brochure reflects the views of the author. The managing authority of the programme is not liable for how this information may be used.



SETO

# KÜLÄVÜÜ

Seto Külävüü – Setomā galvenais tūrisma maršruts, kas vijas kā atraisīta tautastērpa josta no viena setu ciema uz otru, viesus aizvedot satikties ar īpašiem cilvēkiem un apmeklēt interesantas vietas. Josta ir kā Setomā mugurkauls vai ass, kurai pievienojas šejienes ciemi, baznīcas, kafejnīcas, muzeji utt. Külävüü jostas viens gals ir Vēpsu ciemā, kas ir Setomā ziemeļpuses vārti, no turienes Külävüü stiepjas cauri Verskai, Obinitsai un Meremē, izmetot cilpu arī kaimiņos – Veru novada Tsīstres nostūrī. Külävüü jostas otrs gals ir Luhamā robežpunkts. Maršrutu varētu domās turpināt līdz pat vēsturiskajai Setomā sirdij – Pečorim, kas šobrīd atrodas Krievijas Federācijas teritorijā.

[www.visitsetomaa.ee](http://www.visitsetomaa.ee)  
[maps.visitsetomaa.ee](http://maps.visitsetomaa.ee)



0 2,5 5 7,5 10km

RÄPINA

Võõpsu

Lübnitsa

Mikitamäe

VÄRSKA

Treski

Orava

Matsuri

Obinitsa

PETSERI

Meremäe

VASTSELIINA

Illi

Luhamaa

Misso

Irboska

- 1 VĒPSU (VÕÕPSU) ČASOVŅA
- 2 LĪBNICAS SKATU TORNIS
- 3 LAOSINAS ČASOVŅA
- 4 PODMOTSAS ČASOVŅA
- 5 INARA VANAVALGŌ KAFEJNĪCA
- 6 MIKITAMĒ ČASOVŅAS
- 7 VERSKAS VESELĪBAS CENTRS
- 8 VERSKAS MINERĀLŪDENS
- 9 SETO LINE
- 10 VERSKAS BAZNĪCA
- 11 VERSKAS APMEKLĒTĀJU CENTRS
- 12 ZIEMEĻU NOMETNE
- 13 SETU SĒTAS-MUZEJA TĒJAS NAMS
- 14 SETU SĒTA-MUZEJS
- 15 ERSAVAS EZERA PĀRGĀJIENU TAKA
- 16 VERSKAS ŪDENS
- 17 TRESKU ČASOVŅA
- 18 SĀTSES ZĀBAKS
- 19 ŠAUTUVES LAUKUMA VELOTAKA
- 20 SĀTSES BAZNĪCA
- 21 SĀTSES SETU MUZEJS

- 22 TOOMEMĀE MĀJAS RESTORĀNS MAAGŌKŌNŌ
- 23 MUSTOJAS DABAS LIEGUMS
- 24 DIEVA KALNS JEB JUMALAMĀGI
- 25 VECĀ JURA ZIEPJU DARBNĪCA
- 26 DIENVĪDU NOMETNES PĀRGĀJIENU TAKA
- 27 PIUSAS ALU APMEKLĒTĀJU CENTRS
- 28 PIUSAS KERAMIKAS DARBNĪCA
- 29 OBINITSAS BAZNĪCA UN KAPSĒTA
- 30 DZIESMU MĀTES STATUJA
- 31 TAARKA TARŌ KAFEJNĪCA
- 32 SETU ATELJĒ-GALERIJA
- 33 HERMAS MŪRI IEŽU ATSEGUMS
- 34 PIUSAS UPES SENLEJAS PĀRGĀJIENU TAKA
- 35 OBINITSAS MUZEJS
- 36 OBINITSAS ČASOVŅA
- 37 TOBROVAS ČASOVŅA
- 38 SERGAS ČASOVŅA
- 39 MEREMĒ SKATU TORNIS
- 40 VASTSELĪNAS BĪSKAPA PILS
- 41 MĪKSES BAZNĪCA

- 42 MĪKSES JĀŅAKMENS UN ACU AVOTS
- 43 KIRIKUMĒ PĀRGĀJIENU TAKA
- 44 TSĪSTRES LINU MUZEJS
- 45 LUHAMĀ BAZNĪCA
- 46 KIVITII KAFEJNĪCA
- 47 PIIRI KAFEJNĪCA
- 48 NOPRI PIENOTAVA
- 49 PULLI EZERA PĀRGĀJIENU TAKA
- 50 ANDRI-PEEDO KAZU FERMA
- 51 HINO DABAS LIEGUMS
- 52 PEČORU KLOSTERIS
- 53 PEČORU PILSĒTAS UN VĒSTURES MUZEJS
- 54 PEČORU VARVARAS BAZNĪCA
- 55 TAILOVO BAZNĪCA
- 56 IZBORSKAS CIETOKSNIS

VALSTS ROBEŽA

ŠOSEJA